

Zeven Heerlijkheden

Wie de geschiedenis van de gemeente Schoten wil schrijven, moet eigenlijk beginnen in de tijd dat de heerlijke rechten werden afgeschaft en voor het eerst, in plaats van 'Schoter ambacht' enz., de naam 'Schoten en Gehuchten' officieel werd gebruikt. Dit is geweest omstreeks 1798. En dat zou zijn relaas slechts een tijdruimte van 130 jaar beslaan, want op zondag 1 mei 1927 is de gemeente voorgoed verdwenen om op te gaan in Haarlem-Noord.¹

Het grote groene gebied ten noorden van Haarlem was eens onderverdeeld in zeven heerlijkheden. Elk van de zeven heeft zo haar eigen geschiedenis. Maar van deze meeste ambacht heerlijkheden is vrij weinig bekend vanwege hun 'geringheid', maar ook door het feit dat er van het oud-archief Schoten veel verloren is gegaan. Toen dit in 1927 naar Haarlem werd overgebracht deed men het in vuilniszakken. Het werd opgehaald met vuilniswagens en een paard en wagen van een oudijzer handelaar. Zonder enig controle, zodat iedereen zo toegang had in de zeldzame gegevens van het oude dorp.²

De oude geschiedenis dus is die van zeven heerlijkheden.³ De namen daarvan hebben voor ons een bekende klank, omdat ze 'verwerkt' zijn in straatnamen. Vanaf de stad Haarlem waren dit Zuid-Akendam, Hogerwoerd, Schoterbosch, Zaanen, Schoten, Schotervlieland en Noord-Akendam.

Hoe ontstond nu een ambachtsheerlijkheid? De graven van Holland konden adellijke personen met een stuk grond belenen. En wanneer de graaf vrijwel geheel of slechts gedeeltelijk van zijn gezag afstand had gedaan, dan werd zo'n stuk land een heerlijkheid genoemd.

De heerlijkheid was meestal erfelijk bezit. Wanneer de overgedragen macht zich tot de lage jurisdictie beperkte, dan was de bezitter ambachtsheer. Aan zo'n positie waren verschillende rechten verbonden. De ambachtsheer had b.v. de bevoegdheid, binnen zijn rechtsgebied functionarissen aan te stellen zoals schout, schepenen,⁴ en bode. Soms mocht hij ook, zij het dan beperkt, belasting heffen.

De heerlijkheden in het land van Schoten stonden voor een groot deel onder de machtige bescherming van de heren van Brederode, die tevens de eigenaren waren van Schoten en de beide Akendammen. Het baljuwschap van Brederode was een uitgestrekt rechtsgebied, dat na het overlijden van de laatste telg uit dit geslacht, Wolfert van Brederode, in 1699, aan de grafelijkheid van Holland verviel.

De ambachten bleven afzonderlijk rechtsgebied onder eigen bestuur, totdat de staatsregeling van 1798 alle heerlijke rechten afschafte. Met de Bataafse Republiek werd ook hier een streep onder gezet. Dan spreekt spreekt de schout David Hoeufft, namens de ingezetenen van de zeven heerlijkheden, de hoop uit dat de "gulden spreuk Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap nu en voor altoos onder de ingezetenen moge plaats hebben". En zo is dan de gemeente Schoten ontstaan.

Het is trouwens moeilijk, de juiste grenzen van zo'n Schoter heerlijkheid te bepalen. Vaak werd er n.l. voor de begrenzing gebruikt gemaakt van natuurlijke punten in het veld. En die punten zijn door de huidige bebouwing niet meer terug te vinden. Zo werd de noordgrens van Haarlem als volgt omschreven:

Buyten de Cruyspoort compt de vrijdomme van Haerlem tot aen het huys van Pieter de Bois, wezende 't huys benoorden de Leprozen, loopende soo recht naer 't Sparen, ende over 't Sparen op de Houck van de vaert by 't rack heen de liescamp tot aen 't huys van de voors. Florisz Janz. broer.

¹ Tj. W. R. de Haan, *Zeven Heerlijkheden*, 1965, blz9

² Later hier meer over.

³ In 1545 waren er, volgens de *Informacie* maar zes heerlijkheden: Schoten, Akendam, de Canesie (= land onder

een kapitel van kanunniken stond). 't Vlieland, Berkenrodes hofstede en den Bosch.

⁴ Schout en Schepenen is in onze tijd Burgemeester en Wethouder.

Noord-Akendam

De twee ambachten Noord en Zuid-Akendam kunnen wij kop en staart noemen van hetgeen later de gemeente Schoten zou worden.

Als oude benaming Akendam wordt wel 'Adikendam' gegeven. Maar deze opvatting berust op een verkeerd lezen van het oude schrift, en leidde tevens tot een geforceerde verklaring van de naam. Men nam aan dat er van Haarlem naar Santpoort een dijk liep, de A-dijk geheten, en dat aan het begin en eind van deze dijk de twee heerlijkheden lagen die daaraan hun naam zouden hebben te danken, A-dijkendam.

Zo leest men het o.a. in F. Allan's eerste deel: ⁵

Houdt men zich aan Aeckendam, dan blijkt de naam doorzichtig, evenals Zaandam en Amsterdam. Deze beide wijzen immers op een dam in een waterloop. Een ook Aeckendam behoort tot deze categorie.

Zo zien wij van tijd tot tijd Akendam genoemd in de geschiedenis.. Met verschillende schrijfwijzen: in een stuk over het Leprozenhuis uit 1413 leest men, dat de leprozen 'sullen comen tot 't Kapel van Sint Jacob in de streken van Dykendam'.

Noord-Akendam werd begrensd door de Delft, Schotervlieland, de Vergierdeweg en de Slaperdijk, tót de Westlaan. Het lag waar zich nu aan de Vergierdeweg de begraafplaats bevindt. Tegenover begraafplaats 'Akendam' ligt nu nog, op een wat hoger stuk land dat 'de Plaat' wordt genoemd, de oude boerderij Noord-Akendam.

In de transportregisters worden verschillende huizen en landerijen te Noord-Akendam in den brede vermeld. In een akte van 1758 wordt er gesproken van een herberg 'de Prince van Rubempre', en nog in 1772 had het adellijk geslacht van Rubempre in Schoten land in eigendom. ⁶ Omstreeks diezelfde tijd is er sprake van een hofstede het 'Lindenhuys' geheten.

Schotervlieland

Ook de heerlijkheid Schotervlieland was betrekkelijk groot. Zij strekte zich ten noorden van de Schotervliet uit en werd ten oosten en westen begrensd door het Spaarne en de Delft.

Het tweede gedeelte van de naam, de uitgang 'vlieland' zou kunnen wijzen op een laag terrein waar water overheen stroomt. Dit was een soort vluchtheuvel, die men kon gebruiken als het water over de Velzerdijk stroomde en het land, tot aan Haarlem toe, onderwater liep, hetgeen nogal eens gebeurde.

Op den 14 en 15 november 1775 rees het water van het IJ 93 duim boven het peil, en vloog met een stortvloed over den Slaperdijk heen, al de landen rondom Haarlem overstromend.

Het oudst bekende gegevens van Schotervlieland dateren van 1414. Op donderdag 1 augustus 1414 wordt Barthout van Assendelft door Graaf Willem beleend met de ambachtheerlijkheid van Vlieland. ⁷

Uit het geslacht van Assendelft is het in 1470 gekomen aan Gerrit van Berkenrode, die het van Albrecht van Assendelft verkreeg. Nog in 1545 wordt deze Gerrit van Berkenrode als ambachtsheer genoemd.

In 1621 verkreeg de laatste heer van Berkenrode de heerlijkheid.

Dirck van Haerlem van Berkenrode, Heer van Berkenrode, Schotervlieland ende Linden, verlijdt met de gemelde Leen goederen maandag den 7den Mei 1621, jongman, ende eenig mans-oir van dit oud, edel ende vermaerd geslachte van Haerlem.

⁵ F. Allan, *Geschiedenis en beschrijving van Haarlem*, 1874, deel 1, blz. 325.

⁶ In 1772 draagt mevrouw Josepha Gravinne Douariere van Merode geboren Princesse van Rubempre, een stuk wey of hooy land over aan Juriaan Kok.

⁷ Frans van Mieris, *Groot Charterboek van Graven van Holland*, 1753, IV-de deel, blz. 294

Toen in 1640 Dirck van Brederode stierf zonder mannelijke nakomeling, verviel de heerlijkheid aan de Staten van Holland.

De heerlijkheid bezat geen eigen rechtbank, maar verviel onder Schoten. Wel bezat zij een eigen schout; de oudst bekende, Pieter Gerritszoon, wordt in 1576 genoemd. In dat zelfde

jaar waren Arjan Claeszoon en Jan Willemszoon er schepenen. Veel later in 1647 was Daniël de Keijser schout en secretaris. Hij werd gesteund door vijf schepenen; Jan Dirckszoon, Cornelis Gijsbertszoon, Cornelis Arissen Dreger, Symon Teunissen en Jan Dircksen Roothoof.

Als laatste eigenaar van Schotervlieland, voordat de heerlijkheid in de gemeente Schoten zou worden opgenomen, wordt dan nog omstreeks 1804 genoemd de familie Hooft van Vreeland. Volgens een telling, gedaan in 1817, bedroeg het aantal inwoners van Schotervlieland toen 48 zielen.

Merkwaardig is het stuk dat betrekking heeft op de nalatenschap van Willem Aris Hoek, gewoond hebbende in Schotervlieland. Het stuk, dat gedateerd is op woensdag 24 mei 1810, legateert

*Ten behoeve van de Roomsche Katholieke Kerk van Schooten en Gehugten, het stuk land genaamd 'de Roosen' gelegen onder de banne van Schotervliet.*⁸

Hier blijkt overduidelijk uit dat er toen reeds een kerkgemeenschap bestond in Schoten. En aansluitend op de schenking van Willem Aris Hoek, verklaren in 1810 de kerkmeesters van Schoten, Pieter Schoorl en Gijsbert van der Peet, ontvangen te hebben een stukje land.⁹

Gelegen op en onder Schotervlieland groot één morgen, tweehonderd roe; rentende aan huurpenningen; f. welke penningen moeten worden besteed tot instandhouding der Roomsche Katholieke Godsdienst op Schooten; alsmede van deze huurpenningen moeten afgezonderd worden vijf gulden, en aan den Heere Pastoor te Velsen ter hand gesteld worden omme daarvolgens op den tweeden Woensdag nae kersttijd te Schooten een jaargetijde te houden, voor alle gelovige zielen aldaar overleeden.

Zaanen

De geschiedenis van de heerlijkheid Zaanen gaat vele eeuwen terug, want reeds vóór 1296 regeerden de heren van Zaanen, van de 'Zaan' tot een de 'Vreetsloete'¹⁰ die omstreeks 1437 verbreed werd en toen de Delft werd genoemd. Deze Delft, een vaart in het tegenwoordige Haarlem-Noord, vormt vandaag de dag nog steeds een afscheiding tussen Haarlem en Bloemendaal.¹¹ Dit grote gebied van de heren van Zaanen zou later teruggebracht worden tot een klein ambachtje, een van de zeven ambachtjes tussen de stad Haarlem en de Slaperdijk.

Het geslacht Zaanen behoorde tot de oudste en aanzienlijkste geslachten van Holland. A.J. van der Aa registreert over het ambachtje heel zakelijk.

*.... Bestaande uit enige verspreid liggende woningen, beslaat volgens het kadaster een oppervlakte van ruim 24 bunder belastbaar land, telt 3 huizen bewoond door 5 huisgezinnen uitmakende een bevolking van ruim 20 inwoners die meest hun bestaan vinden in de landbouw. De inwoners die allen Rooms Katholiek zijn parochieëren te Schoten. Men heeft in deze heerlijkheid geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te Schotervlieland.*¹²

⁸ Bij 'Roosen' mag men denken aan een oud woord roos, dat 'riet' betekend en dat men ook vindt in Roosendaal en Roosevelt.

⁹ Later hier meer over in het hoofdstuk 'Kerkgeschiedenis van Schoten'.

¹⁰ Dit was een watertje dat 'de vrede moest bewaren' een grensscheiding dus.

¹¹ Frans van Geldorp, *Geheten Willems Hofstede*, blz. 4

¹² A.J. van der Aa, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden*, 1851

Schoterbosch

Hoe men aan de naam Schoterbosch is gekomen? Heel eenvoudig: het was een heerlijkheid in de bosrijke omgeving van Schoten. In de akte is dan ook dikwijls sprake van bos, boomgaarden en houtland. Schoterbosch werd begrensd ten noorden door Zaanen ten oosten door het Spaarne, ten zuiden door Hogerwoerd en ten westen door de Delft.

Er is helaas maar weinig bekend uit de historie van deze heerlijkheid.

Schoterbosch ghelegghen buyten der Stede Haerlem, werd aen H.M.Keyserinne Margarte, Gravinne van Hollandt opgedragen, door Coen van Oostenrijck Cuysers soon, die 't selve mette gronden ende landen van dien, in den Jare dertien honderd drie-en-tachtig (1383) wederomme ontfanght, van de hoogh-gemeldte Keyserinne, tot een onversterffelijck erf-leen.

Later kwam het in bezit van Herpert van Foreest (1417); Willem van Foreest (1459); Jacob van Borselen (1514); Gerard van Schoterbosch (1608) en Johan van Overrijn van Schoterbosch, heer van Oudkarspel en Koedijk (1638).

De oudste, vrij betrouwbare gegevens betreffende Schoterbosch, dateren van 1545. In dat jaar was Symon van der Voerde schout van de heerlijkheid en er waren

'49 haersteden ende daer is binnen 10 jaeren een huys ofgebrant dat onbetimmert blyft. ¹³

De bevolking van Schoterbosch was in die tijd arm, het waren maar eenvoudige landarbeiders van wie de toenmalige fiscus geen vruchten kon plukken. De landlieden waren vrijgesteld van belasting op wijn en bier. En ook sluisgeld van Spaarndam behoefde niet door hen betaald te worden.

De heerlijkheid Schoterbosch had een eigen rechtspraak en in het 'regthuys' heeft in de loop der eeuwen menig schout zijn stem moeten laten horen. In de oudste schoutenlijst komt men de namen tegen van Daniël Gillis en Hendrick de Keyser; Bannier van Nes, Jacob van Asseldelft en Adrianus Peltenburg. Hierbij moet worden opgemerkt, dat ook de heerlijkheden Hogerwoerd en Zaanen onder de jurisdictie van Schoterbosch behoorden. Het oude rechthuis van Schoterbosch heeft vermoedelijk gestaan ter hoogte van de Kastanjestraat en de Pijnboomstraat, de juiste plaats is nu moeilijk te bepalen. In 1784 wordt er wel een beschrijving van gegeven, maar met de huidige bebouwing kan men deze plaats niet meer terugvinden. In dat genoemde jaar wordt het huis van een zekere Willem Aris verkocht. Het wordt als volgt beschreven:

*Willem Aris'Huys en Erve zijn sedert veele Jaeren en nog 't Rechthuis van Schoterbosch en Hogerwoert alwaart het Geregt altoos kan vergaderen. Belent ten oosten en noorden de Heer Jan de Lanoy ten westen 't Voetpad ten Zuyden 't Spaanse Vaartje.*¹⁴

In latere jaren is dit rechthuis als herberg bekend geworden onder de naam 'het Roode Kruijs of het Wapen van Schooten'.

Hogerwoerd

Evenals Akendam wordt ook Hogerwoerd vrij vroeg genoemd. Jan van Persijn, heer van Waterland, gaf deze landen in 1336 in eeuwige erfpacht uit. De erfpacht werd echter in 1497 afgekocht.¹⁵

Hogerwoerd werd ten oosten en ten westen begrensd respectievelijk door het Spaarne en de Delft. De zuidgrens werd gevormd door Zuid-Akendam en de noordgrens door Schoterbosch.

¹³ Informatie up den Staet, van de Steden en Dorpen van Hollant ende Vrieslant in den jaere 1545.

¹⁴ Register van Transporten en Hypotheken van 1662-1809, nr 7, Oud-archief van Schoten, maandag 14 juni 1784.

¹⁵ Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden, VIIIe deel, 1750

In oude stukken wordt nimmer gesproken van de heerlijkheid, maar van 'in den banne van Hogerwoerd'. Onder ban wordt verstaan een buurtschap die in een gebied de kleinste rechtsbevoegdheid bezat. Het kwam vaak overeen met wat in andere delen van Holland een ambacht werd genoemd.

Hoe is de naam Hogerwoerd ontstaan? Het element woerd' is afkomstig van het Oud Germaanse 'wurdh', dat hoogte betekent. In de 15^e eeuw lezen wij over Hogerwoerd: de Regulieren up ten Wuert woonde'. Allicht is het voorvoegsel 'hoge' pas later toegevoegd. Hogerwoerd betekend dus 'hoge hoogte'. Zo kan men de Hogerwoerd dus zien als een soort terp, althans een hoger gelegen stuk grond, dat de bevolking enige beschutting tegen het water bood. Want als vroeger de Velzerdijk over liep, kwam een groot deel van het land van Schoten onder water te staan, tot aan Haarlem toe.

Van de geschiedenis van Hogerwoerd is niet zo veel bekend. Wij hebben gezien, dat in 1497 de erfpacht werd afgekocht. Het schijnt dat rond 1400 de Regulieren kanunniken zich in Hogerwoerd hebben gevestigd.

Voor de rechtspraak viel Hogerwoerd onder Schoterbosch. Wel bezat de ban een eigen Regthuis, dat in later jaren veranderde in een herberg en in 1801 werd afgebroken. Omstreeks 1840 bestond Hogerwoerd uit enige verstrooid liggende woningen, waaronder ook het huis te Hogerwoerd.¹⁶

Schoterbosch en Hogerwoerd hadden samen een schout (Daniël de Keijser) en drie schepenen (Cornelis Pieterszoon; Cornelis Engelsen en Adelbert Janssen).

Zuid Akendam

Zuid-Akendam grensde aan de vrijdom van Haarlem, Het Spaarne, de Hogerwoerd en de Delft. Hier stond een rechthuis, dat tevens dienst deed als rechthuis van Noord-Akendam.

Allan schreef hierover en gaf de plaats aan waar het rechthuis stond.

.....naast de bloemisterij Vruchtrijk van Th. Teeuwen en die beide eerst onlangs gebouwde moderne woningen, ziet ge de Fabrik van verduurzaamde levensmiddelen van HH.Zocher en Co. Genoemde fabriek werd hier opgericht in 1864 en mag zich in een gewenschten bloei verheugen. Rechts aan den weg, waar ge nu die rei nette arbeiderswoningen ziet, staat een pand dat vroeger het Oude Rechthuis van Zuid-Akendam (het is nu grotendeels vertimmerd).

Het Rechthuis van Zuid-Akendam¹⁷

Het pandje is in de jaren tachtig van de vorige eeuw gesloopt en op die plaats staat nu een tijdschriftenwinkel met de naam Oud-Schoten.¹⁸

¹⁶ A.J. van der Aa, *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden*, 1838-1844

¹⁷ De laatste eigenaar heeft het pandje keurig opgeknapt. Boven de ingang stond Tolhuis van Zuid-Akendam 1921.

Het was echter geen tolhuis maar een rechthuis.

¹⁸ Jammer dat het zeer oude pandje uit de 18^e eeuw is gesloopt en ook dat het nieuwe pandje niet de naam kreeg van Zuid-Akendam

De naam Zuid-Akendam komt nog voor op de, naar mijn weten, enige grenspaal die stond achter de woning (het achterom poortje) Schotersingel 17. Op de paal staat de inscriptie: Zuid-Akendam en aan de andere zijde staat Haarlem. Deze paal staat nu achter het Schoter-rechthuis aan de Vergierdeweg.

Ook op de Schoterweg stond vroeger ⁱ zo'n paal, schuin tegenover de Johan de Breukstraat. Op deze paal stond Zuid-Akerendam.

Op deze plaats, houten paal stond voorheen de grenspaal van Zuid-Akendam.

ⁱ De heer E. Willems uit Velsbroek vertelde dat in zijn jeugdtijd (geb. 1911) de paal er toen nog stond.